

KANSKAARTEN VOOR DE KUST

Agenda voor een kwaliteitsrijke
ontwikkeling van de Delflandse kust

Colofon

Stichting Nieuw Holland

De Stichting Nieuw Holland is een privaat initiatief dat een initiërende rol vervult in het realiseren van kwaliteitsverbetering van de kustlocatie Scheveningen - Hoek van Holland. In de Stichting Nieuw Holland nemen deel: AM NV, Bouwfonds MAB Ontwikkeling BV, Grontmij NV, ING Nederland en Sunergy Innoplan.

Samenstelling en redactie: SMO

Vormgeving en ontwerp: KOW

Druk: De Resolutie

Den Haag, februari 2007

© Stichting Nieuw Holland

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Stichting Nieuw Holland.

Stichting Nieuw Holland

Badhuisweg 91

Postbus 87859

2508 DG Den Haag

T 070-3528528

F 0703522591

E info@smo.nl

I www.smo.nl

STICHTING NIEUW-HOLLAND

smo

K O W

ARCHITECTUUR

STEDENBOUW

HERSTRUCTURERING

INTERIEUR

COMMUNICATIE

INTERNATIONAL

VLIZ (vzw)

VLAAMS INSTITUUT VOOR DE ZEE
FLANDERS MARINE INSTITUTE

Oostende - Belgium

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
2.	De kustontwikkeling	7
2.1	Het debat	7
2.2	De Zuidvleugel: achterblijvend vestigingsmilieu	9
2.3	Lange termijn trends	11
3.	Kanskaarten	17
3.1	Kanskaart Hoek van Holland	19
3.2	Kanskaart Ter Heijde	23
3.3	Kanskaart Scheveningen	27
4.	Van droom naar daad	31
4.1	Constateringen	31
4.2	Uitvoering	32
4.3	Stappenplan	33
5.	Een agenda voor de kustontwikkeling	35
	Geraadpleegde bronnen	36
	Bijlage	
	Een dynamische kust	
	- Historie	
	- Veiligheid	
	- Landaanwinst	

Het doel van de kanskaarten is de scope te verbreden in het denken over de kustontwikkeling.

1. Inleiding

Het denken en praten over de kustveiligheid en -ontwikkeling heeft in de loop der jaren tot een groot aantal plannen en rapporten geleid. Voor wat betreft de kustveiligheid hebben die plannen tot een besluit geleid. Op de korte termijn worden de prioritaire zwakke schakels in de kust versterkt door de kustlijn zeewaarts te verbreden via het principe van "Bouwen met de Natuur".¹ De locaties aan de Nederlandse kust waar plannen voor de kustuitbreiding aan de orde zijn, zijn de kuststrook rond Scheveningen en Hoek van Holland, Katwijk – Noordwijk, IJmuiden en de tweede Maasvlakte. Met de keuze voor een zeewaartse verbreding is de veiligheid van de Zuid-Hollandse kust voor de middellange termijn gegarandeerd.

Naast veiligheid spelen een aantal ruimtelijke ontwikkelingen een belangrijke rol in de kustontwikkeling. Zoals de alsmaar schaarser wordende ruimte om te wonen, werken en te recreëren, de afnemende kwaliteit van het toeristisch aanbod, de bestrijding van zoutkwel in het achterland en het vraagstuk rond de zoetwatervoorziening. Tevens is er behoefte aan het in stand houden, zo mogelijk uitbreiden van milieu, natuur- en landschapswaarden. Er zijn diverse verkenningen uitgevoerd naar de haalbaarheid van plannen om de ruimtelijk kwaliteit te verbeteren. Geconcludeerd kan worden dat er thans onvoldoende investeringsanimo en politiek/maatschappelijk draagvlak is die een omvangrijk stedelijk programma rechtvaardigen. En nog belangrijker: er is geen noodzaak voor. Er is echter wel degelijk ruimte voor een verdere en meer geleidelijke groei van het groene kustfundament gecombineerd met recreatieve en beperkte verstedelijkingsfuncties. Daarmee beginnen de contouren van een nieuwe ontwikkelingstrategie zich af te tekenen

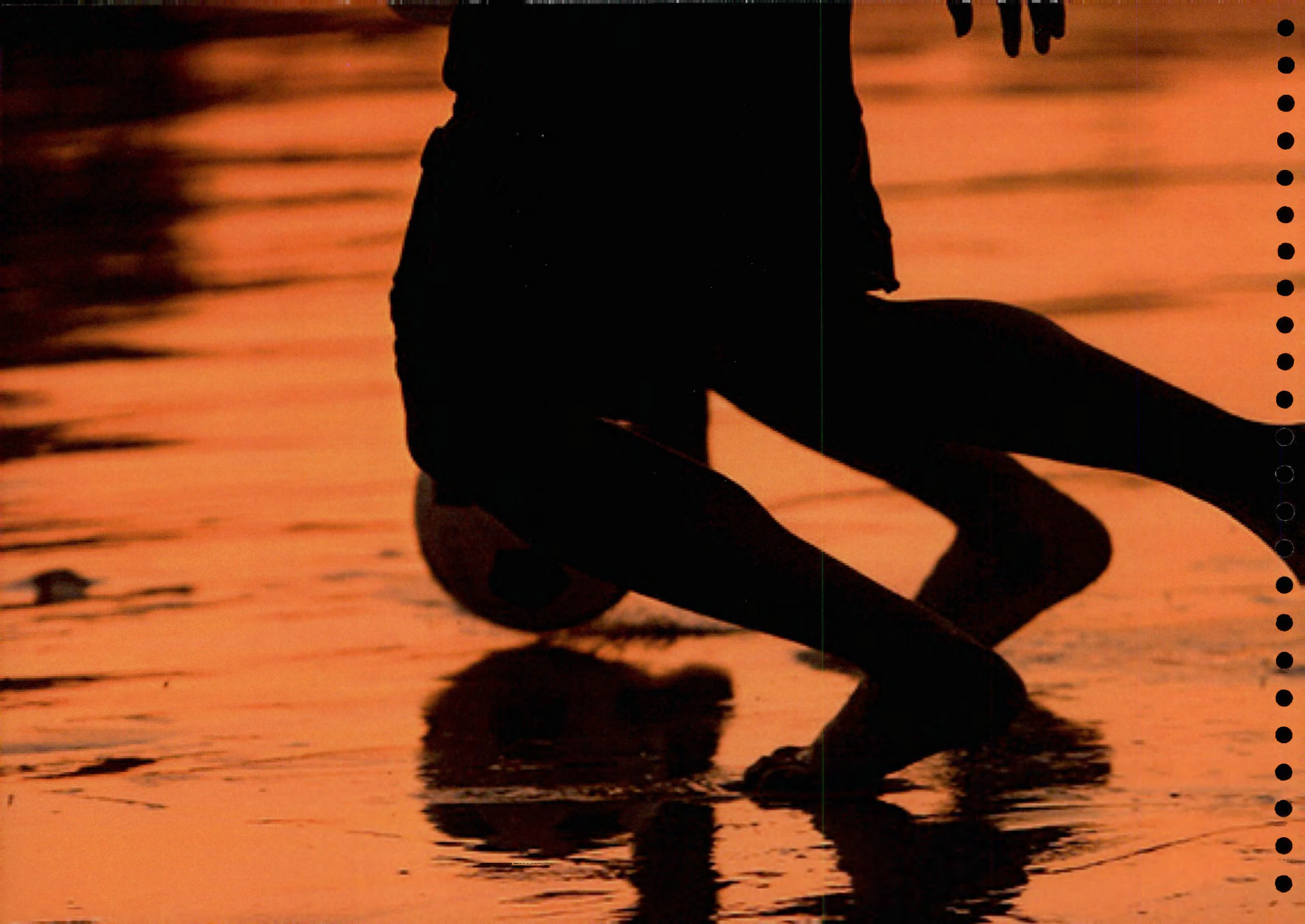
die de gewenste ruimtelijke kwaliteitsverbetering tot stand kan brengen. Geen 'grand design' om de Delflandse kust en de Zuidvleugel een stap verder te brengen, maar een stapsgewijze modulaire aanpak die zowel gericht is op het verbeteren van het bestaande als op het realiseren van nieuwe kwaliteiten. Kortom hoe kan de kustlocatie een echte kwaliteitsslag maken? En aan wat voor initiatieven moet dan worden gedacht? Hoe moeten die plannen worden uitgevoerd?

De Stichting Nieuw-Holland² heeft de Stichting Maatschappij en Onderneming (SMO) gevraagd om voor de gebieden Hoek van Holland, Ter Heijde en Scheveningen een agenda met kanskaarten op te stellen. Het doel van de kanskaarten is de scope te verbreden in het denken over de kustontwikkeling. De kanskaarten bevatten impressies van mogelijk te realiseren projecten die de kwaliteit van de betreffende gebieden weten te versterken. Verder wordt er een aanzet gegeven voor een organisatorische invulling van de voorgestelde plannen en projecten. In de visie van Nieuw Holland zouden die geconcentreerd moeten worden in een opzet voor publiek-private samenwerking.

¹ Hiermee wordt bedoeld dat meer dan voorheen gebruik wordt gemaakt van de materialen en de krachten / interacties die in de natuur aanwezig zijn.

De materialen hebben betrekking op het losse beweeglijke materiaal zand en de krachten en interacties betreffen o.a. getijdenverwerking, golfbeweging, zwaartekracht, wind en uitstromingen van rivieren, interactie duinen – vegetatie (wortelsystemen van de vegetatie houden het zand vast).

² Een privaat initiatief dat de realisatie beoogt van een hoogwaardige kustlocatie langs de Zuidvleugel van de Randstad.

2. Kustontwikkeling

2.1 Het debat

In 2002 rondten de provincies Noord- en Zuid-Holland het project 'Visie Hollandse kust 2050' af. Doel van dit project was het in beeld brengen van de relatie tussen veiligheidsbeleid en inrichtingsmogelijkheden van de kust. Uitgangspunt van de studie was een duurzame kustveiligheid voor nu en straks. Onderzocht zijn de gevolgen van zeespiegelrijzing, klimaatverandering en bodemdaling en met welke oplossingsrichtingen en maatregelen deze gevolgen het beste kunnen worden opgelost. Uit de studie kwamen voor de Zuid-Hollandse kust zes plekken naar voren die op termijn niet meer voldoen aan de veiligheidsnorm: de zogenaamde zwakke schakels. Dit zijn delen van de Noordzeekust die binnen een termijn van twintig jaar niet meer voldoen aan de veiligheidseisen.

De toestand van de kust bleek in de loop der jaren ongunstiger te zijn dan in eerste instantie uit de Strategische Kustvisie 2050 naar voren kwam. De golfbelasting op de kust is groter dan werd aangenomen. Daarenboven zet de opwarming van Nederland in een versneld tempo door, zo blijkt uit nieuwe klimaatscenario's van het KNMI in De Bilt. Het gevolg van deze ontwikkelingen is dat een aantal kustvakken veel eerder dan geraamd niet meer aan de wettelijke norm voldoet. De zwakke schakels langs de Noordzeekust moeten nog sneller dan gepland versterkt worden. Zo werd al in 2004 het strand bij Scheveningen, een van de aangewezen zwakke schakels, van een extra noodzakelijke zandsuppletie voorzien. De oplossing voor deze uitdagingen wordt gevonden in zeewaartse kustuitbreiding via bouwen met de natuur.

Het denken over landaanwinning en in het bijzonder de kustuitbreiding tussen Den Haag en Hoek van Holland is

niet van de laatste tijd. Vanaf het begin van de jaren tachtig hebben verschillende commissies zich over de mogelijkheid van kustuitbreiding gebogen. In 1980 werd het eerste integrale plan gepresenteerd in de nota 'Naar een integraal kustbeleid voor Zuid-Holland via Bouwen met de Natuur', beter bekend als het plan Waterman. Essentie daarvan was, en is, het streven naar een holle kustboog tussen Scheveningen en Hoek van Holland, bestaande uit duinen en stranden die gefaseerd aangelegd kunnen worden onder benutting van secundaire duinenrijen die in het verlengde liggen van historische duinregels (die nog herkenbaar zijn in het basis stratenpatroon van Den Haag). Op dit plan is een groot aantal andere initiatieven en onderzoeken gevolgd. Tien jaar later werd door de Provincie Zuid-Holland de motie 'Realisering Kustlocatie' aangenomen, waarin werd uitgesproken dat het gewenst was de kuststrook tussen Hoek van Holland en Scheveningen zodanig uit te breiden dat woningbouw, natuurontwikkeling, tuinbouw en recreatie mogelijk werd, gecombineerd met een verhoging van de kustveiligheid. In 1991 werd vervolgens de Stichting Nieuw-Holland opgericht. Een privaat initiatief dat mede tot doel heeft om in het besluitvormingsproces rond de kustuitbreiding voor de Zuid-Hollandse kust meer ruimte te bieden voor de explicitering en afweging van onderling geheel verschillende wensen. In de loop van de jaren negentig zijn diverse plannen en studies uitgevoerd naar de realiseringsmogelijkheden van de kustuitbreiding. De plannen hebben tot veel inspiratie én commotie geleid.

Vanaf 2003 is het denken over ontwikkelingen voor de Zuid-Hollandse kust in stroomversnelling gekomen. In 2003 hebben de Provinciale staten van Zuid-Holland zich unaniem uitgesproken voor zeewaartse kustuitbreiding, voor veiligheid, natuurontwikkeling, recreatie en mogelijke andere functies. De Tweede Kamer volgde in datzelfde jaar

in grote meerderheid eveneens. Zowel in het streekplan Zuid-Holland West als in het Structuurplan Rotterdamse Regio RR 2020 als in de Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie 2020 zijn in tekst en kaartbeeld de kustontwikkeling-zones aangegeven. Het college van gedeputeerde staten van Zuid-Holland besloot op 30 maart 2004 een Integraal Ontwikkelings Perspectief (rapport "Lijnen in het zand") op te stellen voor de Zuid-Hollandse kust. Dit perspectief is een toetsingskader ten behoeve van de goedkeuring van de versterkingsplannen en bij de beoordeling van andere initiatieven. De plannen moeten zowel de veiligheid op peil houden, als de kust aantrekkelijker maken. De versterking van de zwakke schakels in de kust is hierbij uitgangspunt. De huidige zwak bolle kustboog met 69 'Delflandse Hoofden' wordt daarbij vervangen door een holle kustboog zonder hoofden, waarbij de veiligheid wordt vergroot en netto natuurwinst wordt geboekt, terwijl tevens de zoetwaterlens onder het verbrede duinenrij wordt vergroot. Verder wordt op termijn de historische kustlijn van 1611 bij benadering hersteld.

In december 2004 verscheen naar aanleiding van de motie 'Geluk' de eerste fase van een onderzoek naar de haalbaarheid van de Kustuitbreiding tussen Scheveningen en Hoek van Holland. In de eerste fase stond de financiële haalbaarheid van kustuitbreiding en verkenning van de mogelijkheden van publiek-private samenwerking (PPS) centraal. De uitkomst van het onderzoek luidde dat kustuitbreiding tussen Scheveningen en Hoek van Holland kostbaar is, maar onder veel randvoorwaarden wel financieel haalbaar. In fase 2 richtte de verkenning zich op het nut, de noodzaak en het maatschappelijke en bestuurlijke draagvlak voor kustuitbreiding. De uitslag van dit deelonderzoek verscheen in mei 2006. Uit die verkenning blijkt dat er op regionaal en lokaal niveau geen draagvlak bestaat voor grootschalige woning-

bouw op die mogelijke nieuwe locatie. Meer steun is er voor kustontwikkeling die natuur, landschap, toerisme en recreatie mogelijk maakt.

Het Hoogheemraadschap van Delfland heeft vervolgens samen met provincie Zuid-Holland, de gemeenten Den Haag en Westland en het Rijk drie alternatieven onderzocht om de kuststrook te versterken. Hierbij is gekeken naar het verhogen van de duinen, het zeewaarts verbreden van de kuststrook en het royaal zeewaarts verbreden van de kuststrook. Op 18 mei 2006 kozen bestuurders van de betrokken partijen het alternatief 'zeewaarts verbreden' plus 35 ha nieuw duin als compensatie voor de Tweede Maasvlakte als voorkeursoplossing voor de versterking van de kust. Vrijwel gelijktijdig verscheen het 'Kustboekje' van de commissie Tielrooij waarin een combinatie van duurzame veiligheid en

een stapsgewijze vergroting van haalbare ruimtelijke kwaliteit in de regio wordt voorgesteld. Daarenboven plaatste de commissie het principe 'Bouwen met Natuur' nog nadrukkelijk op de agenda.

De meeste van de plannen voor de Delflandse Kust zijn tot op heden sterk gericht op de verbetering van de veiligheid en van het bestaande aanbod. Nu de veiligheid van het gebied voor de middellange termijn gegarandeerd is, wordt de versterking van de kwaliteit van de ruimtelijk economische structuur nog belangrijker en nijpender. Dat wordt nog eens bevestigd wanneer gekeken wordt naar de toekomstige ontwikkelingen waar de Zuidvleugel mee te maken krijgt. In de volgende paragraaf wordt daar verder op ingegaan.

Historische kustlijn

Locatie Zuidvleugel

2.2 De Zuidvleugel: achterblijvend vestigingsmilieu

De Zuidvleugel is het zuidelijke deel van de Randstad dat ligt tussen het Groene Hart en de Delta. De zuidvleugel maakt samen met de Noordvleugel onderdeel uit van de Randstad Holland. Deze ontwikkelt zich als een meerker-nige netwerk – deltametropool met een blauw-groen hart aan de binnenzijde en de kust met zijn stranden en duinen aan de buitenzijde. De kernen van dit netwerk ontwikkelen zich economisch niet op een gelijke wijze. De Noordvleugel doet het economisch beter dan de Zuidvleugel. De Zuidvleugel heeft een krachtige economie maar moet alle zeilen bijzetten om mee te kunnen doen in de mondiale concurrentie. Het zwaartepunt van de ruimtelijk-economische ontwikkelingen verschuift in de toekomst nog verder naar de buitenflank van de Zuidvleugel en daardoor groeit de onderlinge verknoping van de verstedelijkte gebieden. Het vestigingsmilieu in het gebied staat onder druk, puntsge-wijs doen zich de volgende problemen voor:

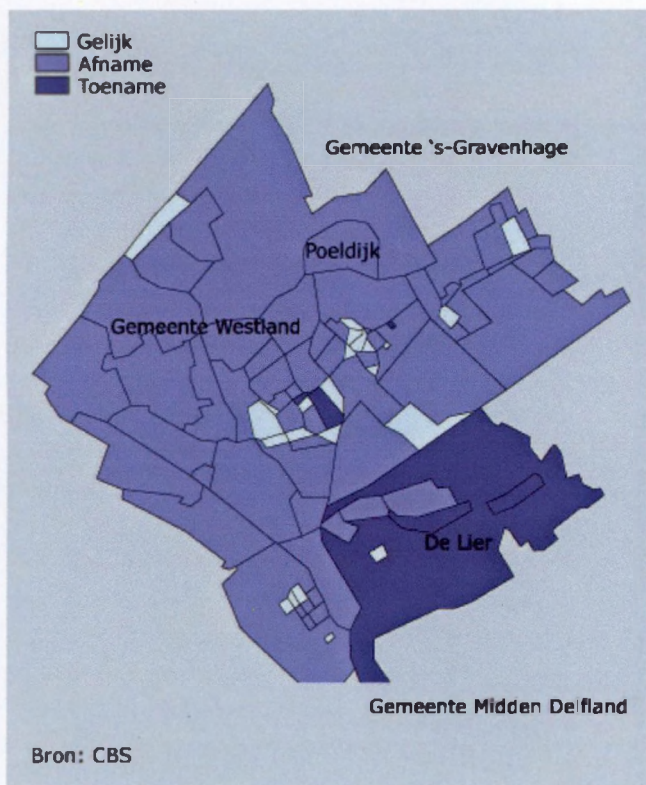
1) Tekort aan groene ruimte

Hét probleem voor de Zuidvleugel is de schaarse resterende (groene) ruimte gekoppeld aan de hoge verstedelijkings-druk in het gebied. Omdat de ruimtelijke marges klein zijn, loopt de Zuidvleugel al snel tegen grenzen aan. In een recente studie van de Stichting Recreatie wordt geconclu-deerd dat er op basis van bestaande en reeds geplande groenvoorzieningen in de Zuidvleugel een tekort is van 23.000 ha. aan groen, recreatie en toeristische bestemmin-gen (2015 – 2030). Daarbij is vooral sprake van een tekort aan aantrekkelijke wandel- en fietsmogelijkheden naast het en in samenhang ermee vergroten van milieu-, natuur- en landschapswaarden. Ook de Rijksdienst voor het landelijke gebied geeft dergelijke tekorten aan. De Stichting Recreatie

adviseert 6.000 ha. aan de Delflandse kust te bestemmen voor groen, recreatie en toerisme.

2) Noodgedwongen herstructurering van het Westland

De toenemende ruimtedruk is ook duidelijk merkbaar in het Westland. Het Westland, het hart van de Zuidvleugel, blijft centrum van de glastuinbouw. Maar het areaal zal gelei-delijk verder krimpen om een kwaliteitsslag in ontsluiting, bedrijventerrein, wonen, water en groen te kunnen (moe-ten) maken. De gemeente Westland telt nog steeds het grootste aantal glastuinbouwbedrijven in ons land. Maar tevens is het aantal glastuinbouwbedrijven hier het meest gekrompen en de verwachting is dat die ontwikkeling de komende jaren zal doorzetten. Er vindt een herstructurering van het gebied plaats waar kleinschalige bedrijven plaats maken voor een kleiner aantal grootschalige glastuinbouw-bedrijven. Daarnaast ontstaat een toenemende ruimtedruk door de woningbehoefte en vraag naar gediversifieerde bedrijventerreinen rondom de bestaande kernen. Deze ruimtedruk staat nog los van de bestaande behoefte aan natuur en recreatie in het gebied. De omvang, plaats en fasering van de onvermijdelijke veranderingen in het West-land zijn onduidelijk en kunnen variëren van beperkte en zeer geleidelijke ruimtelijke aanpassingen tot grootschalige transformaties, die zowel achter als vóór de bestaande kust-wering zouden kunnen plaatsvinden. Maar in alle gevallen is een forse verbreding van het huidige te smalle en zwakke kustfundament zeer gewenst om redenen van natuur (meer natte en droge duingebieden), recreatie (meer groene bui-tenruimte dicht bij de grote steden en achterland van 2 mil-joen Randstadbewoners) en veiligheid. Hoewel volgens de laatste plannen grootschalige transformatie van het gebied uit den boze is, is echter wel duidelijk dat sturing op groene kwaliteit en ontsluiting de sleutels zullen vormen voor de toekomstige ontwikkeling in dit deel van de kustzone.

3) Daling en verharding en de bodem

De Zuidvleugel kampt met nog meer gevolgen van de klimatologische veranderingen. Zo daalt de bodem door het inklinken van grond en door het lage grondwaterpeil. Daarnaast wordt de bodem van Zuid-Holland steeds meer verhard door de bouw van woningen, bedrijven en asfalt van wegen. Het water op de verharde laag wordt vaak snel afgevoerd via de riolering, waardoor watergangen te snel vol lopen en overstromen, met schade als gevolg. De bodem wordt zo te weinig gebruikt om het water tijdelijk op te vangen.

4) Achterblijvende of teruglopende kwaliteit van toeristische voorzieningen

Een derde uitdaging is gelegen in de benutting van de toeristische mogelijkheden van de kust. De recreatieve druk zal de komende 25 jaar toenemen. De Hollandse kust waaronder ook de Delflandse is als vakantiebestemming aan erosie onderhevig. De stranden raken overvol, de stranden zijn moeilijk bereikbaar en de grote files bij mooi weer maken een dag naar het strand soms tot een onmogelijke opgave. Verder zijn de toeristische voorzieningen verouderd en voldoen deze niet meer aan de wensen van de moderne consument. Al langer is een tendens zichtbaar dat de Nederlandse kust minder - vooral buitenlandse - gasten met een hoog bestedingsniveau trekt. Bovendien wordt de verblijfsduur korter. Dit duidt erop dat de internationale concurrentiepositie van de kust afneemt. De hoofdoorzaak daarvan is de in meerdere studies geconstateerde internationaal achterblijvende of zelfs teruglopende kwaliteit van het aanbod. Dit terwijl aan de Belgische kust en Duitse Oostzeekust de kwaliteit juist wordt opgevoerd.

Een simpele vergelijking tussen de kust van Kopenhagen en die van Delfland levert verrassende inzichten op. Kopenhagen is in 1977 al begonnen met landaanwinning ten behoeve van veiligheid en versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Het resultaat is het Koge Bay Beach park. Verder bevat Kopenhagen en omgeving meer dan tien (!) jachthavens en alleen al vier bij het Koge Bay Beach Park. Ter vergelijking, de kust tussen Hoek van Holland en Noordwijk bevat slechts een zeejachthaven.

5) Verslechtering internationale status

Tot slot verslechtert, mede als gevolg van de hierboven benoemde punten, het internationaal vestigingsmilieu van de Zuidvleugel. De recreatieve en groene oriëntatie, een belangrijke vestigingsplaats factor voor een internationaal opererend en kennisintensief publiek, staat onder druk. Hierdoor komt ook de ambitie van Den Haag om als juridische hoofdstad van de wereld en 4e VN stad te zijn onder druk.

2.3 Lange termijn trends

De plannen rond de zeewaartse landaanwinning beogen een antwoord te geven op de vraag hoe wij een serie bestaande en toekomstige problemen in onderlinge samenhang tot een gewogen oplossing kunnen brengen, en gelijktijdig meerwaarde te creëren. Het doel is het waarborgen van de veiligheid tegen overstromingen vanuit zee en verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid op basis van een integrale benadering waarbij rekening wordt gehouden met de natuur, landschap, economische functies en recreatie.

Het antwoord op de vraag welke toekomstige problemen de kustlocatie mogelijk bedreigen en hoe de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid van het nieuwe gebied en het bestaande achterland kan worden verbeterd is mede afhankelijk van de lange termijn ontwikkelingen op het terrein van natuur, recreatie en ruimte. De belangrijkste sturende krachten achter de druk op de natuur, het milieu en de ruimte zijn de ontwikkeling van de economie, de omvang van de bevolking, de behoeften van mensen en de stand van de technologie om aan deze behoeften invulling te geven. Naarmate het aantal mensen en hun behoeften toeneemt, wordt de vraag naar voedsel, water, energie, ruimte, producten, diensten en transport groter. Zowel de productie van deze goederen en diensten, als de consumptie ervan, leidt tot druk op het milieu en tot een toenemende ruimte-vraag. Denk aan verontreiniging van lucht, water en bodem, het uitputten van voorraden als energie, water en ruimte, en de aantasting van natuur en landschap. Welke lange termijn trends doen zich voor op het terrein van natuur, ruimte en recreatie? Hieronder een aantal belangrijke langetermijn ontwikkelingen dat zich voor doet op het terrein van natuur milieu en recreatie.

Natuur en ruimte

• Klimaatverandering

De opwarming van Nederland zet door. De mondiale klimaatverandering zal leiden tot hogere temperaturen in Nederland, evenals heviger neerslag en stijging van de zeespiegel. Maar zeespiegelstijging is niet de enige verandering. Het is ook mogelijk dat de hoeveelheid neerslag toeneemt, waardoor de piekafvoeren van de rivieren toenemen, de (water)temperatuur stijgt en het windklimaat verandert. De verwachting is dat het aantal stormen en de intensiteit ervan zullen toenemen. Ook de gemiddelde hoog- en laagwaterstanden stijgen en de getijverschillen nemen toe. De winters worden natter en de zomers kunnen fors droger worden. De kans dat rivieren buiten hun oevers treden wordt groter.³

Knmi Klimaatscenario's voor Nederland in 2100

Grootheid (schattingen)	Laag	Centraal	Hoog
Temperatuur	+1°C	+2°C	+4 tot 6°C
Gemiddelde zomerneerslag	1%	2%	4%
Gemiddelde winterneerslag	6%	12%	25%
Zeespiegelstijging	+20cm	+60cm	+110cm

Mogelijk dat zelfs als gevolg van de klimaatveranderingen de Hollandse kust in seizoensgebonden aantrekkelijkheid toeneemt (terwijl Zuid-Europa afneemt). De kust concurreert dan bijvoorbeeld met zuidelijk Frankrijk en Toscane. Maar dit alles is nog hoogst onzeker. Er wordt in Nederland nog nauwelijks nagedacht over internationale woonkeuzen, laat staan in het licht van de klimaatveranderingen.

• Groeiende welvaart

Tussen 1981 en 2001 is de gemiddelde koopkracht van huishoudens met bijna 30 procent gestegen. Door de blijvende groei van de welvaart zijn basisvoorzieningen, zoals werk, huisvesting en goede gezondheidszorg beschikbaar voor

³ KNMI Climate Change Scenarios 2006 for the Netherlands, KNMI Scientific Report WR 2006-0122 May 2006.

En http://www.rikz.nl/thema/kust_en_veiligheid/Kennis/klimaatverandering.html

grote delen van de bevolking. Economische groei brengt niet alleen hogere inkomens met zich mee, maar verandert ook de vraag naar nieuwe woningen. Hoe rijker we zijn, hoe groter en mooier de woning is die we willen kopen. Voorts resulteert hogere welvaart in een toenemende vraag naar een hogere kwaliteit van de leefomgeving.

• Kennisintensivering van de economie

De geïndustrialiseerde economie verandert naar een hoogwaardige en kennisintensieve diensteneconomie. Kennisintensivering vraagt om binding van hoogopgeleide mensen en hun gezinnen aan de regio. De voorwaarden hiervoor zijn het bieden van hoogwaardige woonmilieus en een kritische massa van kennisintensieve en technologierijke bedrijven, zodat mogelijkheden zijn voor jobhoppen en carrièreplanning. Wat betreft het wonen, de uitstraling van het omringende landschap wordt belangrijker dan de kwaliteit van de woonwijk.

• Van bevolkingsgroei naar bevolkingsafname

De komende twintig jaar neemt het aantal inwoners van Nederland met 4% toe, ofwel een stijging van 600 duizend tot 16,9 miljoen. De groei zal vooral plaatsvinden in Noord- en Zuid-Holland en in Flevoland. Noord- en Zuid-Holland blijven de provincies met de meeste inwoners. Zij nemen tweederde van de bevolkingsgroei tot 2025 voor hun rekening. De groei doet zich vooral voor in de grote steden en omringende gemeenten. Het aandeel allochtonen in de grote steden zal de komende jaren niet verder toenemen. Wel zal dit aandeel in de omliggende gemeenten groter worden.

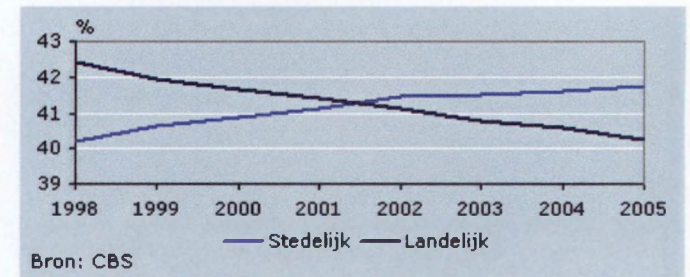
Naar verwachting zal ons land nog voor het jaar 2040 te maken krijgen met een bevolkingsafname. Door de vergrijzing zal het jaarlijkse aantal sterfgevallen sterk toenemen, van

ruim 140 duizend in 2003 tot ver boven de 200 duizend na 2030. Dan zal het aantal overledenen het aantal geboorten overtreffen.⁴

• Verstedelijking

De afgelopen 20 jaar is er sprake van een aanzienlijke toename van het bebouwd gebied, infrastructuur en bos en een afname van natuurlijk terrein en landbouwgebied. Vooral in de Randstad en in Brabant vragen wonen, werken, recreatie en verkeer een steeds groter deel van het oppervlak. Het aantal inwoners dat woont in een stedelijke omgeving is toegenomen van bijna 6,3 miljoen in 1998 tot ruim 6,8 miljoen in 2005, dat is 41,7 procent van de bevolking. Het aantal inwoners in een landelijke omgeving is daarentegen in dezelfde periode afgenomen van ruim 6,6 tot ruim 6,5 miljoen inwoners en omvat dan 40,3 procent van de bevolking.

Inwoners in stedelijk en landelijk gebied

In de gebieden met een stedelijke omgeving van 1998 is het inwonertal in 2005 niet veel veranderd. In sommige gemeenten neemt het aantal inwoners hierbinnen zelfs af. De toename van het aantal inwoners in stedelijke omgeving is vooral het gevolg van de uitbreiding van het gebied met deze geconcentreerde werk- en woonomgeving aan de randen van steden. Voormalige overgangsgebieden in 1998 krijgen daardoor in 2005 een stedelijke omgeving, zoals

⁴ CBS en het Ruimtelijk Planbureau (RPB), Regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005-2025 en CBS, De Nederlandse samenleving 2004, sociale trends.

gebieden bij Den Haag/Wateringen, Almere en Nieuw-Vennep. Uitbreiding van steden gaat ten koste van de groene bufferzones. Hierdoor verdwijnen landbouwbedrijven vooral in buurten dichtbij steden.⁵

• *Water als sturend principe*

Tot op heden is de inrichting van Nederland voornamelijk gericht op het benutten van de ruimte voor menselijke activiteiten. Met het oog hierop werden de natuurkrachten bedwongen. Rivieren werden bedijkt, zeegaten afgesloten en binnenzeeën en meren ingepolderd. Het waterbeheer volgde het gewenste ruimtegebruik. Het besef groeit dat deze aanpak niet alleen voordelen heeft, maar dat deze benadering steeds hogere kosten met zich meebrengt en bovendien eindig is. De bedwongen natuurkrachten zullen vroeg of laat sterker zijn dan de mens. Dit kan worden voorkomen door niet tegen de natuurkrachten in te werken, maar met de natuur mee te werken en het grondgebruik beter af te stemmen op de mogelijkheden die het water biedt: water stuurt. Water zal dan ook veel meer ruimte krijgen.

De belevingswaarde van water telt nu steeds meer mee bij de wens om de kwaliteit van de leefomgeving te vergroten. De mens trekt steeds meer naar het water toe. Er is een tendens om bijvoorbeeld nieuwbouwwijken aan het water te bouwen. Water wordt ook steeds belangrijker voor recreatie en vrije tijd besteding. Behalve de ruimte op het land, wordt ook steeds vaker gekeken naar de beschikbare ruimte op het water. Vooral voor grote ruimtegebruikers als windmolenparken zou het water ruimte kunnen bieden. Daarbij mag echter niet vergeten worden dat grote delen van het water beschermde natuurgebieden zijn, die vallen onder de ecologische hoofdstructuur (EHS) en/of Vogel- en Habitatrichtlijn.

• *Multifunctioneel en pluriform landschap*

De landbouw is in de toekomst niet langer de vanzelfsprekende drager van het beeld en het beheer van het landschap. Op het totaal van Nederland blijft weliswaar ongeveer de helft van de grond in landbouwkundig gebruik, maar landbouw is op de meeste plaatsen niet langer de dominante functie. Ook kan de intensiteit van het grondgebruik toe- of afnemen en kunnen andere functies de landbouw verdringen. De mentale en fysieke verstedelijking van het platteland neemt hierdoor toe. Wanneer de landbouwfunctie vervalt, komen daar wonen, werken en recreatie voor in de plaats.⁶

Toerisme en recreatie

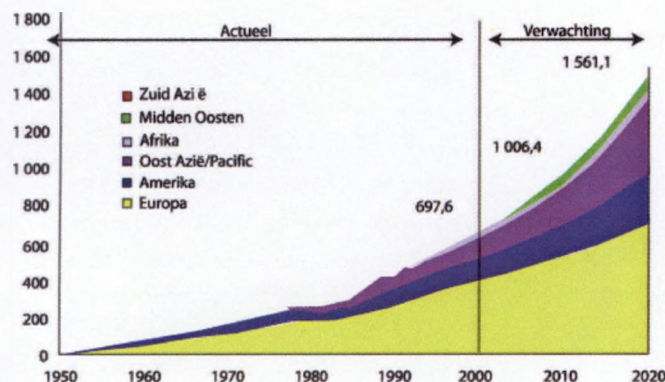
• *Groeiend internationaal reisverkeer*

Het toeristisch reisverkeer laat wereldwijd een continue groei zien. De verwachting van de World Tourism Organization is dat het toerisme de komende decennia met ca 4 % per jaar zal blijven groeien. De toerist is daarbij een mondigere consument geworden, die steeds gevarieerdere eisen stelt aan zijn vakantiebestemming. Hij vertoont sterk wisselend gedrag. Rust en ontspanning, cultuur en avontuur zijn onderdeel van de vakantiebeleving. De toerist laat zich in zijn vakantiekeuze leiden door een combinatie van deze elementen. Het aanbod wordt steeds groter en gevarieerder. Het aantal bestemmingen neemt voortdurend toe en kent nauwelijks nog grenzen. Oorzaken van deze ontwikkeling: de internationalisering, toename van reisveraring, het vervagen van grenzen, groei van het inkomen en daling van transportkosten.⁷

⁵ CBS, webmagazine, Maandag 3 juli 2006.

⁶ RPB, Cultuurland. Agrarisch landschap in verandering, Den Haag, Juni 2005.

⁷ Ministerie van Economische Zaken, Vernieuwde Toeristische Agenda, 2003.

• De komst van de Chinezen en Indiërs

De economieën van China en India zijn al jaren achtereen de snelst groeiende van de wereld. Een steeds groter deel van de omvangrijke inwonersaantallen van deze landen heeft de financiële mogelijkheden om lange reizen te maken. De verwachting is dat deze grote groep potentiële toeristen Europa zullen bezoeken. Maar dat betekent niet automatisch dat Nederland aangedaan zal worden. Nog meer dan voorheen zal Nederland zich moeten onderscheiden om in deze concurrentieslag overeind te blijven.

• Grotere behoefte aan kortere vakanties

Door het groeiende gebrek aan vrije tijd en vanuit een drang naar 'onthaasting' opteren meer en meer mensen voor kortere vakanties gespreid over het jaar om even te ontsnappen aan de drukte. Het begrip vakantie werd in die zin ook verruimd, waar vroeger verre en exotische reizen het symbool bij uitstek waren om even het alledaagse leven te ontvluchten, is er een grotere behoefte ontstaan aan kortere reizen om dit doel te verwezenlijken, dus ook in nabijheidbestemmingen.⁸

• De nadruk op 'beleven'

De recreatiemarkt is in toenemende mate gericht op belevenissen. Het is de potentiële belevenis op zich die de toerist aantrekt. Er is een verbreding van de wensen op recreatief vlak, die gedragen wordt door het groeiende en steeds wijzigende aanbod van recreatieve mogelijkheden. De onbestemde tijdsbesteding zoals praatjes maken, fietsen om te fietsen, zonnen om te zonnen maakt stilaan plaats voor een actievere beleving. De toerist gaat vanuit deze optiek planmatiger met zijn tijd om.

• Waterrecreatie

De vraag naar recreatie op en om het water blijft toenemen. Bevolkingsdruk en de invulling van de vrije tijd (vakanties) leveren een grote recreatiedruk op het watersysteem op. Voor vakanties in Nederland zijn de watersportgebieden al jaren in trek. Sinds 2002 zoekt ongeveer eenderde van de Nederlanders voor een binnenlandse vakantie een waterrijk toeristengebied op. De Noordzeebadplaatsen worden daarbij het meeste bezocht. Het aantal watersportwinkels is tussen 1996 en 2006 met 70 procent toegenomen. De meeste winkels zijn te vinden in de kustprovincies.

⁸ Strategisch beleidsplan Toerisme voor de stad Leuven 2003 – 2007 en TRN, Beleef Holland, 2003.

• Tweedeverblijfstoerisme

Het tweedeverblijfstoerisme aan de kust (zowel in individuele tweede verblijven als in gegroepeerde tweede verblijven, residentiële standplaatsen of huisjes in vakantie dorpen) neemt hand over hand toe. Gedeeltelijk spelen speculatieve redenen hier een rol. Gedeeltelijk is echter de toenemende vraag naar tweede verblijven een maatschappelijk feit. Vooral welgestelde actieve senioren (50 tot 65-jarigen) willen graag investeren in een snel bereikbaar tweede verblijf op een aantrekkelijke bestemming. Sommigen denken eraan om na hun pensionering zich definitief aan de kust te vestigen.⁹

• Vergrijste toeristen

De leeftijdsgroep tussen de 25 en 47 jaar maakt thans nog tot het grootste deel van de toeristen uit, maar hun aandeel zal dalen als gevolg van de vergrijzing. Er komt een significante verandering in het profiel van de toerist, wat ingrijpende gevolgen heeft voor de aanbodzijde van de toeristenindustrie. Gezondheid, kuuroorden, welzijnscentra's zijn onderdelen van de toeristenindustrie die kunnen profiteren van het groeiende economische belang van de 'oudere' toerist. De overwegend gepensioneerde toerist beschikt over veel tijd, geld en is mobieler en vitaler dan ooit tevoren. In tegenstelling tot de jongere, werkende toeristen spenderen oudere toeristen meer tijd op hun vakantie adres.

De hier benoemde trends op het terrein van natuur, ruimte en recreatie zijn niet uitputtend. Verder is niet precies aan te geven wat de gevolgen van de geschetste ontwikkelingen zijn. Maar het benoemen van trends kan wel helpen een richting aan te geven in het denken over de kwalitatieve invulling van de toekomstige kustlocatie.

⁹ Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie aan de Kust (2002)

Huidige situatie Hoek van Holland (bron: R.E. Waterman)

Huidige situatie Ter Heijde (bron: R.E. Waterman)

3. Kanskaarten

© Rijkswaterstaat - 18 oktober 2005 - 11.14 uur

Huidige situatie Scheveningen

Helder is dat de komende jaren flink in de kust moet worden geïnvesteerd. Zowel de veiligheid als de ruimtelijke kwaliteit van het gebied moet worden verbeterd. De bedoeling is dat behalve zeewaartse versterking van de zeewering in dit gebied 35 ha natuur wordt ontwikkeld als compensatie voor de aanleg van de Tweede Maasvlakte. Daarnaast moet de zeewaartse uitbreiding van een natuurlijke kustlijn samengaan met het realiseren van nieuwe natuurwaarden aan de zeezijde van de huidige kustlijn gecombineerd met ruimte voor kwalitatief hoogwaardige natuur, recreatie, toerisme, wonen en werken aan de landzijde van de vernieuwde zeewering.

De invulling van de ruimtelijke kwaliteit bevat tot op heden echter niet veel nieuws. De bestaande plannen hebben veelal betrekking op bescheiden verbetering van het bestaande aanbod in plaats van toevoegen van nieuwe kwaliteit. Er is meer dan ooit behoefte aan een scopeverbreding in het denken over de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit van de kustlocatie. In de vorm van kanskaarten worden in de volgende paragrafen ambitieuze maar realistische kansen beschreven voor de kustlocaties Hoek van Holland, Ter Heijde en Scheveningen.

Kanskaart Hoek van Holland

3.1 Kanskaart Hoek van Holland

Situatieschets

In de rij van kustlocaties neemt Hoek van Holland een bijzondere plaats in. Als deelgemeente van Rotterdam heeft het een unieke en prachtige ligging aan zowel het eindtraject van twee belangrijke Europese rivieren, te weten de Rijn en de Maas, aan zee en in de duinen. Toch is de plaats geen publiekstrekker, hoewel ze alles in zich heeft om dat wel te zijn. Hoek van Holland wordt derhalve wel eens omschreven als de Assepoester van de Hollandse kust.

De kenmerken van Hoek van Holland zijn:

- Strand: ca 250 meter breed en 3,5 km lang.
- Cultuur: musea zoals het Nederlandse Kustverdedigingsmuseum, het Nederlandse Reddingmuseum Jan Lels, het Nationaal Veerdienstmuseum en het Atlantikwall museum.
- Natuur: Kapittelduinen.
- Havenactiviteiten en zeescheepvaart: Stenaline, Spido rondvaart.
- Dorps karakter, met een inwonerstal van ongeveer 9.000 en een oppervlakte van 14 km².

Wensen en eisen

Hoek van Holland wil wederom als badplaats op de kaart staan. Sterker nog, het dorp heeft het ambitieuze plan om te groeien naar een vier-seizoenenbadplaats met zo'n 15.000 inwoners. Daartoe moeten het centrum en de kust dichter naar elkaar worden gebracht en het gebied toegankelijker worden. Aangezien een groot deel van het plangebied buitendijks ligt, kunnen de plannen alleen worden verwezenlijkt door aanpassing van de bestaande waterkering.

Bestaande plannen en concepten

• Waterwegcentrum (in uitvoering)

Het plangebied Waterwegcentrum is opgedeeld in het westelijk en het oostelijk plangebied. In totaal worden er circa 1.200 nieuwe woningen gebouwd, alsmede recreatieve voorzieningen zoals hotels, (strandgerelateerde) winkels en horecagelegenheden. Tevens vindt een verbetering plaats van het museale aanbod en is er een herinrichting van het openbare gebied. Onderdeel van de plan is de ontwikkeling van Kaap de Goede Hoek.

• Kaap de Goede Hoek, Waterweg West (in planning)

Letterlijk op de hoek van de Nieuwe Waterweg en de Noordzee wordt een multifunctioneel centrum Kaap de Goede Hoek gebouwd. Hierin worden een hotel (12.000 m²), winkels en ongeveer 680 woningen gevestigd. Naast appartementen bevinden zich hier ook grondgebonden woningen met uitzicht over het duingebied en de zee. Het zal onder meer een (zorg)hotel-restaurant met congres- en wellnessfaciliteiten gaan herbergen. Bij het hotel worden een esplanade en een "duinplein" gerealiseerd. De ontwikkelkosten voor Kaap de Goede Hoek, bedragen ongeveer 250 miljoen euro. AM is de projectontwikkelaar.

• Light-rail (in studie)

Een van de plannen van Waterwegcentrum is om in de toekomst de Hoekse Lijn om te bouwen tot een lightrail-verbinding met een hogere frequentie dan nu het geval is en deze spoorlijn tot aan het strand door te trekken. De spoorlijn wordt dan aangesloten op de Rotterdamse metro bij Station Schiedam Centrum.

• Strandhuisjes (in uitvoering)

Met de toekomstige aanleg van de nieuwe zeewering heeft Hoek van Holland een nieuw beleid ontworpen voor de ver-

huur van stukken grond voor de strandhoreca. Zo worden aan de noordelijke kant van het strand 100 strandhuisjes geplaatst.

• Ontsluiting

Er komt een tweede ontsluitingsweg naar Hoek van Holland vanaf het knooppunt Westerlee. Verder komt er een verlengde Spido rondvaartboot en er is natuurlijk nog de Stenaline in de verbinding Hoek van Holland en Groot-Brittannië.

Welke kansen dienen zich verder aan?

De huidige nieuwbouwplannen in Hoek van Holland concentreren zich rond de Van Dixhoordriehoek (zoals Kaap de Goede Hoek). Ze zijn slechts een vingeroefening voor wat komen kan. In eerdere plannen van Waterman (1980) en het Intergraal Ontwikkelingsplan Westland (IOPW, 1999) alsook in de (bescheiden) stapsgewijze kustontwikkeling

Slovenië heeft plannen voor de aanleg van een kunstmatig eiland in de Noordelijke Adriatische Zee. Dit project behelst een bedrag van 100 miljoen euro. Het eiland zal tussen de kustplaatsen Koper en Izola komen te liggen en naar verwachting tussen 2013 en 2020 gebouwd worden. De aanleg van het 30.000 m² grote eiland wordt als volgt gefinancierd: 60 miljoen euro door EU-fondsen, 30 miljoen euro door lokale, regionale en staatsbudgetten en de resterende 10 miljoen euro zal uit private bronnen komen. Er zullen onder meer spa's, gezondheidscentra, een jachthaven, bars, restaurants en stranden komen. De verbinding met het vasteland wordt gevormd door een promenade met een strand. Banen en mogelijkheden voor de ontwikkeling van MKB worden gecreëerd.

Bron: www.evd.nl

Kaap de Goede Hoek

Kaap de Goede Hoek

van de commissie Tielrooij (2006) wordt uitgegaan van de mogelijkheid dat de kustlijn voor Hoek van Holland (flink) zeewaarts wordt uitgebreid. Stel dat het gebied voor Hoek van Holland flink zeewaarts wordt uitgebreid, welke invulling kan het gebied dan krijgen dat rekening houdt met veiligheid en tegelijkertijd sterk inspeelt op de kwalitatieve opgaven van de Zuidvleugel?

ROTTERDAM AAN ZEE

Een dergelijke ruimtelijke opgave kan niet zonder een ambitieus maar realistisch plan. In de kanskaart die de Stichting Nieuw-Holland voorstelt neemt het gebied bij Hoek van Holland met circa 750 a 900 ha toe. Dit gebied kan de badplaats voor Rotterdam worden: 'Rotterdam aan Zee'. Het gebied krijgt een gemengde functie van wonen, recreëren en vooral natuur. Wat gelijk opvalt in het nieuwe gebied is de getijde lagune. Deze heeft een open verbinding naar zee en herbergt een zeejachthaven. Aan de haven bevinden zich aantrekkelijke waterwoningen die op palen staan en beschikken over een privé ligplaats voor een boot. Het centrumgedeelte van het gebied wordt gevormd door winkels, horeca, zakelijke dienstverlening, appartementen en parkeergarages. Verspreid over de nieuwe duinen liggen exclusieve duinwoningen. De lagune herbergt ook enkele recreatieve functies als een waterskibaan, een surfspot en enkele zuidelijke gelegen stranden. Die maken het mogelijk dat het badseizoen wordt verlengd. Het gebied wordt uitstekend ontsloten door een nieuw lightrailstation en een spido-line verbinding met het achter-

land. 'Rotterdam aan Zee' wordt voor Rotterdam een tweede Hilligersberg. Dat betekent dat de plaats een belangrijke trekkersfunctie krijgt in het aantrekken en behouden van hoogopgeleide en koopkrachtige bewoners voor Rotterdam. 'Rotterdam aan Zee' wordt ook een eco-stad. Dat wil zeggen dat de stad minder gebruik maakt van energiebronnen of deze op een duurzame wijze verkrijgt (windmolens, getijde centrales, zonne-energie en aardwarmte) en dat de stad minder afval produceert en/of deze op een duurzame wijze verwerkt.

Naast een kleine, maar hoogwaardig en zelfvoorzienende badplaats krijgt het nieuwe gebied ook een groot stuk natuur erbij. Het natuurgebied toont grote gelijkenis met dat van de Kennemerduinen en loopt door tot voorbij Ter Heijde. In het natuurgebied komt een 18 holes en 50 ha groot golfterrein dat doorkruist wordt met openbare fiets- en wandelpaden. De landaanwinst zal om en nabij de 450 miljoen euro gaan kosten.¹⁰ De ontwikkelkosten voor 'Rotterdam aan Zee' bedragen ongeveer 400 miljoen euro (exclusief landaanwinst).

'Rotterdam aan Zee'

Wat	Kenmerken
Landaanwinst	900 ha
Jachthaven	1000 ligplaatsen
Paal- en waterwoningen	250 - 750
Appartementen	2.500 a 3.000
Hotelfaciliteiten	15.000 m ²
Winkels en horeca	20.000 m ²
Bedrijfs- en kantoorruimte	5.000 m ²
Parkeerplaatsen	2.500
Golfterrein	50 ha, 18 holes
Natuur	600 ha

¹⁰ Bedragen afgeleid van de geschatte ontwikkelkosten voor het opspuiten van de Tweede Maasvlakte, die voor de creatie van 2000 ha 1 miljard euro bedragen.

Kennemerduinen

Seaport, IJmuiden

Port Zélande

Kanskaart Ter Heijde

3.2 Kanskaart Ter Heijde

Situatieschets

De Delflandse kust, tussen Hoek van Holland en Kijkduin, is een van de zwakke schakels in de kustlijn. Om de veiligheid te garanderen worden structureel duurzame maatregelen genomen. Aan de zeezijde worden extra duinen aangelegd en komt er 35 ha extra natuurgebied als compensatie voor de aanleg van de Tweede Maasvlakte.

Uit een studie van de Stichting Recreatie blijkt dat het strand bij Ter Heijde een belangrijke kwaliteitsimpuls nodig heeft. Het gebied scoort slecht in termen van bereikbaarheid, sfeer en kwaliteit van voorzieningen. Ter Heijde is het lelijke eendje onder de badplaatsen van de Delflandse kust.

Wensen en eisen

Naast het garanderen van veiligheid is de behoefte bij alle betrokken partijen (te weten: gemeente, waterschappen, provincie, maatschappelijke organisaties) sterk aanwezig om de natuur, ruimtelijke kwaliteit en identiteit van het gebied te versterken. Daartoe wordt onderzocht of het mogelijk is het gekozen voorkeursalternatief 'zeewaarts verbreden' uit te breiden met elementen uit het alternatief 'royaal zeewaarts verbreden'. Dat biedt meer ruimte voor natuur en recreatie.

Bestaande plannen en concepten

• *Duinverbreding Delfland (in studie)*

Het zoekgebied voor deze natuurvariant is het kustgebied tussen Kijkduin en Hoek van Holland. In feite is het natuurgebied een verbreding van het duingebied tussen Kijkduin en Hoek van Holland. Op het breedste punt (bij Ter Heijde) bedraagt de duinverbreding bijna 800 meter, gemiddeld gaat het om een verbreding met 500 meter. Dat levert ongeveer 600 ha extra natuurgebied op. De zuidzijde sluit aan bij de bestaande strandrecreatie (Van Dixhoorndriehoek). De zeereep, de duinenrij die direct grenst aan het strand, bestaat uit een aaneengesloten duinenrij, met mogelijkheden voor een gekerfde zeereep. Direct achter de zeereep bevindt zich een dynamisch duingebied, met natte duinvalleien, stuivend duin, enz. Recreatieve zwaartepunten liggen aan de noordzijde en de zuidzijde. Daar tussenin is het recreatieprogramma gericht op natuurgerichte recreatie en de ontwikkeling van de familiebadplaatsen Monster/Ter Heijde en 's-Gravenzande aan zee.

• *Golfbaan Westland (in studie)*

Golf is de snelst groeiende sport van Nederland. De jaarlijkse groei bedraagt tussen de tien en vijftien procent. Er is echter een groot tekort aan golfterreinen en dat tekort neemt alleen maar toe. Stichting Golfbaan Ontwikkelingsmaatschappij Westland (SGOW) is enkele jaren geleden opgericht met als doel een golfbaan en golfclub in het Westland te realiseren voor alle inwoners van de Zuidvleugel. Een ideale locatie voor een nieuwe golfbaan is het nieuwe gebied dat ontstaat door de zeewaartse verbreding van de kust. SGOW heeft in samenwerking met Grontmij Nederland BV, ANWB Golf en GMG Golf Management Group enkele scenario's uitgewerkt voor een golfbaan voor de kust bij Ter Heijde. Afhankelijk van het gekozen scenario kan een baan van verschillende grootte worden gerealiseerd, van 9

Het Westland mag de hoogste concentratie glastuinbouw ter wereld bezitten, in het bouwen van echt mooie, spectaculaire kassen is het gebied niet bepaald bedreven. In de Engelse plaats Cornwall aan de Engelse Zuidkust staat een voorbeeld van hoe het anders kan: The Eden project. Dit is een serie ronde futuristische ogende kassencomplex in de vorm van een rups, dat de functie heeft van een educatief themapark over de relatie tussen de mens en de natuur, in het bijzonder planten. Veel van ons voedsel, kleding en medicijnen is afkomstig van planten. Zonder planten geen leven op aarde. Eden wil de bezoeker de natuur laten ondergaan, ontdekken en verwonderen. Sinds de opening van het eigentijdse en 90 miljoen euro kostende park in 2000 zijn er al meer dan 7 miljoen toeristen op bezoek geweest. Het park is daarmee een van de meest bezochte attracties in Engeland.

The Eden project, Engeland

tot en met 27 holes. Ofwel van 25 tot 75 ha. Een 18 holes baan kost dan geschat tussen de tien en vijftien miljoen euro. Een dergelijke recreatieve voorziening kan uitstekend samengaan met natuurontwikkeling, waardoor het nieuwe gebied meervoudig wordt gebruikt. Sterker nog, de exploitatie van een golfterrein draagt financieel bij aan de ontwikkeling van natuur en recreatief medegebruik.

Southport golf, Engeland

Bron: Siebe Wiersma

Welke kansen dienen zich verder aan?

De huidige plannen om 35 ha extra duingebied te creëren zijn volstrekt onvoldoende. Het nieuwe gebied is te klein voor recreatie. Bovendien wordt het voor toekomstige bezoekers niet mogelijk van die nieuwe natuur te genieten. Toeristisch gebruik is niet of nauwelijks mogelijk. Verder is het nog maar de vraag of 35 ha natuurcompensatie ten behoeve van de aanleg van de Tweede Maasvlakte wel genoeg is. Ons voorstel is dan ook om rond en bij Ter Heijde aan grootschalige natuurontwikkeling te doen, met daarbinnen enkele bescheiden en natuurondersteunende recreatieve functies.

WESTKUST NATUUR- EN RECREATIEPARK

In onze plannen sluit het gebied van Ter Heijde en Gravenzande aan op de landaanwinning bij Hoek van Holland. Om morfologische redenen wordt gekozen voor een gebogen kustlijn. Daarmee wordt tevens de oorspronkelijke duinwigstructuur hersteld en bij benadering de kustlijn van 1611.

Het nieuwe gebied is het breedst bij Gravenzande, waar het aansluit op het natuurgebied de Kapittelduinen, en loopt in een boog af tot aan de oude kustlijn boven Ter Heijde. Daar sluit het gebied aan op het al bestaande natuur- en waterwingebied Solleveld. Zodoende ontstaat een prachtig aaneengesloten natuurgebied dat gelijkenis vertoont met de Kennemerduinen.

Verder herbergt het gebied ook enkele recreatieve functies. Net boven Ter Heijde komt een 18 holes en 50 ha grote golfbaan dat tevens een openbaar natuurterrein is. Fiets- en wandelpaden doorkruisen deze golfbaan. Tussen Gravenzande en Ter Heijde komt een educatief Kassenmuseum naar voorbeeld van The Eden project in Cornwall, Engeland. Het kassenmuseum wordt een hommage aan het Westland: de grootste glazen stad van de wereld. Het totale natuurgebied wordt zo'n 300 ha groot en de aanleg kost om en nabij de 150 miljoen euro. Het kassencentrum wordt geschat op 100 miljoen euro en een golfbaan op 15 miljoen euro.¹¹

Kennemerduinen

¹¹ Prijzen afgeleid van de ontwikkelkosten van de Tweede Maasvlakte, die komen op 0.5 miljoen euro per hectare. www.maasvlakt2.com.

3.3 Kanskaart Scheveningen

Situatieschets

Scheveningen is de Zuid-Hollandse badplaats met een metropolitaine allure vanwege de directe relatie met het Haagse centrum en de ligging op een stedelijke ontwikkelingsas en de Randstad. Jaarlijks bezoeken ongeveer 14 miljoen mensen Scheveningen. Het is hiermee de drukst bezochte badplaats van Nederland. Er spelen in Scheveningen een aantal zaken:

- Scheveningen is een van de zwakke schakels in de Hollandse kust.
- De bereikbaarheid van Scheveningen is met name in de zomermaanden slecht.
- De toeristische aantrekkingskracht staat onder druk.
- Met het vertrek van Norfolk komt een aanzienlijk ontwikkelingsgebied in Scheveningen haven vrij.

Dé badplaats van Noordwest-Europa

Den Haag heeft een ambitieuze toekomstvisie neergezet: Wereldstad aan zee. Een attractieve stad voor bewoners, bezoekers, werknemers en bedrijven. De stad wil zich ontwikkelen tot dé badplaats van Noordwest-Europa. Met o.a. boeiend voorzieningenaanbod aan zee. Om die ambitie waar te kunnen maken, maar ook om in de pas te lopen met de geschetste trends, moet de stad een kwaliteitssprong maken. Dat betekent nog meer dan nu het geval is een oriëntatie op de kust.

Nautisch Centrum

Wensen en eisen

Ten aanzien van Scheveningen liggen er de volgende wensen en eisen:

- Verhogen van de bezoekersaantallen in de niet-zomermaanden en het verhogen van de gemiddelde verblijfsduur en besteding per bezoeker.
- Hoogwaardig amusement in alle seizoenen en het vergroten van de werkgelegenheid en de bereikbaarheid.
- Opgave van 4.100 extra woningen.
- Voor het bebouwde gebied van Scheveningen geldt dat deze voor een deel op de waterkering ligt. Dit brengt met zich mee dat er strenge eisen voor bouwprojecten in dit gebied gelden, omdat de waterkering niet mag worden aangetast. Voor de ontwikkeling van het havengebied is het noodzakelijk dat de zeewering wordt doorgetrokken tot voorbij het Noordelijk havenhoofd en het via het Norfolk terrein aan te laten sluiten bij de huidige ligging rond Duindorp. Een kering in de havenmond maakt daar onderdeel van uit.
- De wens is om van Scheveningen haven een authentiek stedelijk centrum te maken met een mix van horeca, visserij, leisure en wonen. Verder leeft de gedachte bij de gemeente om een bijzondere internationale culturele voorziening in het gebied te vestigen en dat te koppelen aan een architectonisch icoon.

Bestaande plannen en concepten

• Nautisch centrum (in uitvoering)

Medio 2008 moet het volledige Nautisch Centrum pronken in de Scheveningse Haven, om precies te zijn op het Landhoofd C. Op deze locatie, gelegen tussen de eerste en de tweede binnenhaven van Scheveningen, zullen de "Nieuwe Werf" (fase I) en het "Nautisch Centrum Scheveningen" (fase II) gerealiseerd worden. Er is plaats voor een jachtwerf, een zeilcentrum, horeca, een appartementenhotel, een parkeergarage, sportfaciliteiten en een kantorenpand. Uitvoerder van het plan is de Malherbe Groep.

• Transformatie plannen Scheveningen Haven en Boulevard (in studie)

In Den Haag lopen twee projecten die tot een nieuwe ruimtelijke inrichting van Scheveningen moeten leiden.

1. Het plan Scheveningen Haven omvat de herinrichting van het terrein dat vrijkomt na de verhuizing van containerbedrijf Norfolk Line, de realisatie van nieuwe faciliteiten voor de zeevisserij en de verplaatsing van de vishaven naar ander deel van de haven. Het plan voorziet in 140 duizend vierkante meter bruto vloeroppervlak aan woonruimte. De gemeente Den Haag heeft vier consortia van bedrijven gevraagd¹² met plan-ideeën te komen voor de herinrichting van de haven. De focus moet komen te liggen op vis, leisure wonen en werken. Er wordt een onderscheid gemaakt in de bestemming van het Norfolk terrein: een deel voor de visserij en een deel voor de stad.
2. Het plan Scheveningen Boulevard is gericht op kustverdediging en verbetering van ruimtelijke kwaliteit in de badplaats. Hiervoor heeft de Spaanse architect De Solà-Morales een nieuwe inrichting van de Boulevard gemaakt.

Welke kansen dienen zich verder aan?

Het vertrek van de Norfolk Line uit de haven van Scheveningen gaat enerzijds gepaard met verlies aan bedrijvigheid

en inkomsten voor de stad en biedt aan de andere kant de stad een groot ontwikkelingspotentieel. Over de invulling van het nieuwe gebied wordt al lang gediscussieerd. Veel plannen zijn gepresenteerd en af en toe lijkt het een proces van herhaling van zetten. De sterke focus op de haven en het vertrek van Norfolk Line ontnemt deels het zicht op andere kansen die zich in en rond de haven en Boulevard voordoen. Bovendien wordt de indruk gewekt dat bestaande activiteiten in de haven, zoals de visserij, moeten wijken voor nieuwe plannen. Dat ondermijnt het draagvlak. De herinrichting van de Scheveningse haven moet gebaseerd zijn op het in waarde laten van het bestaande. De echt grote ruimtelijke transformaties vinden plaats op en rond het Noordelijk- en Zuidelijk havenhoofd. Door verlenging van de havenhoofden en kleinschalige landaanwinning ter grootte van 15 ha ontstaat hier een ontwikkelgebied van internationale allure. Hoe ziet die kanskaart er dan uit?

Wereldstad aan zee

De haven van Scheveningen is een eeuw oud en heeft een uniek karakter. Niet zozeer door prachtige gebouwen maar vooral door de sfeer, historie en bedrijvigheid. Die worden in belangrijke mate bepaald door de visserij. De angst onder veel mensen is dat de visserij door de transformatie van de haven uit Scheveningen verdwijnt of dat de haven haar identiteit verliest. Wat betreft de visserij kan worden geconstateerd dat de lange afstandsvisserij en transport op termijn waarschijnlijk naar IJmuiden zullen verhuizen. Dat wordt meer en meer het centrum van de Nederlandse visserij. In Scheveningen blijft de 'verse vis' achter. Op zichzelf belangrijk voor economisch functioneren van de haven. Deze bedient een lokale en regionale markt (consumenten, horeca) en blijft een belangrijke sfeermaker voor de haven. De zichtbaarheid van de verse vissector moet worden vergroot. Maar vis is niet de enige sfeermaker in de haven. In het grootste deel van de huidige binnenhaven vindt al een

Wetenschapsmuseum 'Principe Filipe' en Opera, Valencia

Congres- en concertcentrum Kursaal, San Sebastian

vermenging van visserij, horeca en zakelijke dienstverlening plaats. Dat autonome proces van geleidelijke 'verkleuring' van de haven moet doorgaan. Grote ruimtelijke ingrepen in dit gebied zijn niet gewenst.

Het Noordelijk havenhoofd en de daarop aansluitende nieuwe Boulevard krijgt een 'pret' functie. Het gebied wordt bij de noordkant van het havenhoofd zeewaarts uitgebreid. Het extra brede strand, waar voor de veiligheid een extra duinenrij wordt gecreëerd, krijgt een demontabel en seizoensgebonden beachvolleystadion. Aan de kop van de haven op de verharde zeewering verrijst een internationaal congrescentrum en vijf sterren hotel. Dit gebouw wordt een architectonisch icoon, naar voorbeeld van het 'Kursaal' in

San Sebastian en de Opera te Valencia. Daaronder komt een parkeergarage. Voorts komt hier een indoor surf hal, waar de beginselen van het golfsurfen gedurende het gehele jaar geleerd kunnen worden.

Het Zuidelijk havenhoofd wordt eveneens verlengd en de landaanwinning in dit gebied eindigt ter hoogte van Duindorp. In het nieuw ontstane land wordt naar voorbeeld van IJmuiden en Barcelona een grote jachthaven aangelegd van Olympische formaat. Dit gebied krijgt samen met het Norfolk terrein verder een woonbestemming met een *seaport village*-achtige bebouwing. De bestaande haven krijgt een aanlegsteiger voor cruiseschepen en grote windzeilschepen.

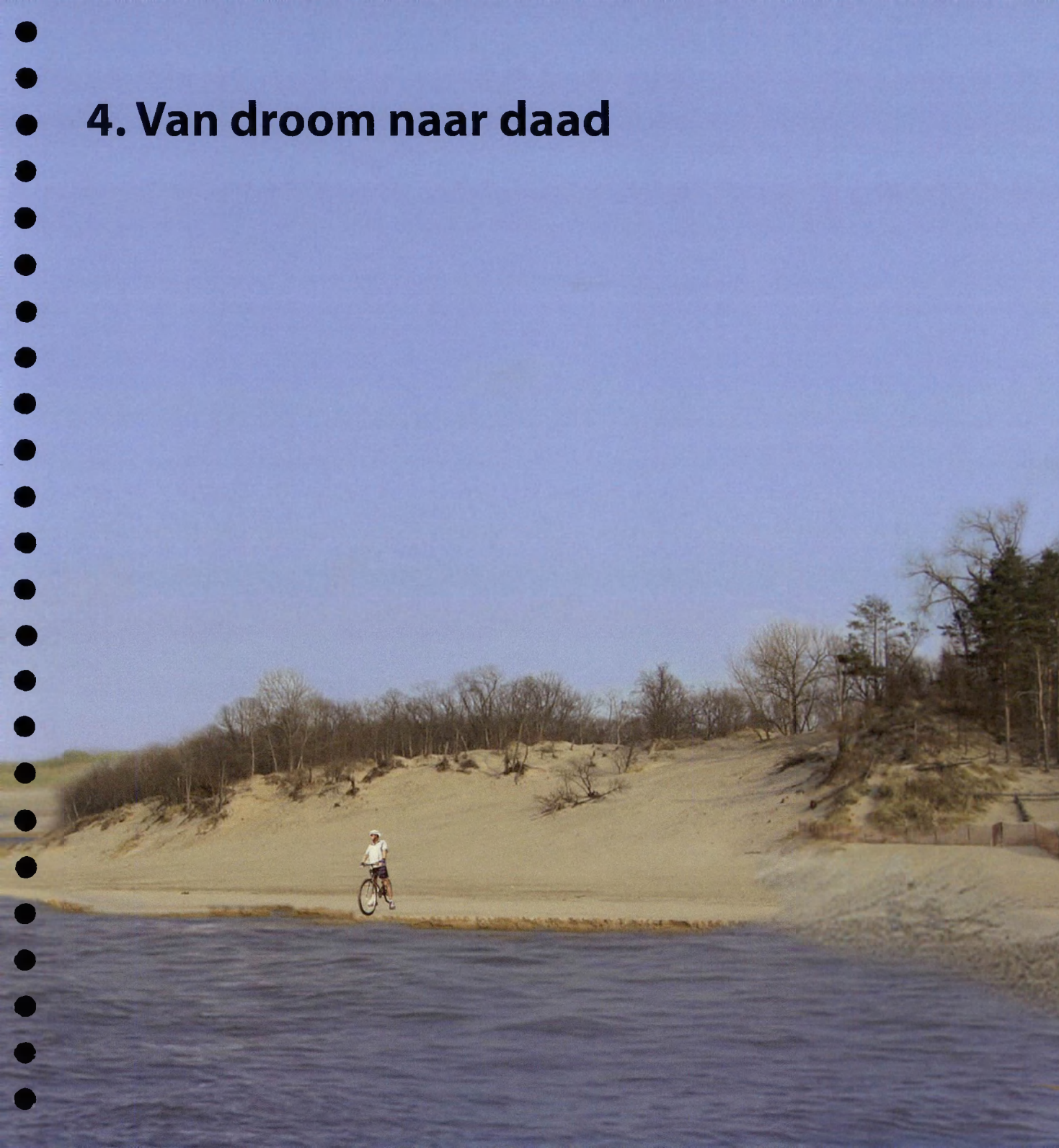
Olympische haven in Barcelona

¹² De vier geselecteerde consortia zijn:

Geste groep, Volker Wessel Vastgoed; Bouwfonds MAB; Jo Coenen, Provast, Vestada; Fortis, ING vastgoed

4. Van droom naar daad

4.1 Constateringen

Met de keuze voor de zeewaarts gerichte verbreding van de kust wordt voorzien in veiligheid alsook in de compensatie van het verlies aan natuurwaarden door de aanleg van de Tweede Maasvlakte. Het gaat hierbij om een totale uitbreiding van de kustzone met 140 ha. De bedoeling is om naast veiligheid ook de ruimtelijke kwaliteit in het gebied te verbeteren. Dat is meer dan noodzakelijk gezien de verslechterde ruimtelijke economische structuur en achterblijvend vestigingsmilieu van de Zuidvleugel en in het licht van de lange termijn trends.

De huidige discussie en het denken over de kustontwikkeling ontbeert ambitie. De agenda wordt bepaald door korte termijn plannen bijna uitsluitend bedacht vanuit de kustveiligheid. Hoe belangrijk veiligheid ook is, een bredere kwaliteit verhogende kustontwikkeling verdient meer aandacht. De huidige plannen met betrekking tot de kustontwikkeling zijn slechts een verbetering van het bestaande aanbod in plaats van het toevoegen van nieuwe kwaliteiten in het gebied. Het gekozen voorkeursalternatief 'zeewaarts verbreden' creëert volstrekt onvoldoende ruimte voor natuur en recreatie. Voor een verdere kwaliteitsimpuls van de ruimtelijk economische structuur in het gebied tussen Kijkduin en Hoek van Holland is het nodig dat grootschalige natuur wordt ontwikkeld (tussen de 500 en 1000 ha). Daarmee krijgt het omliggende gebied meer waarde en wordt meer ruimte geschapen voor recreatieve functies. Ook de bereikbaarheid van het kustgebied blijft in de huidige plannen onder de maat.

Wil een kwalitatief hoogwaardige kustontwikkelingagenda van de grond komen, dan dienen de volgende kritieke randvoorwaarden in acht te worden genomen.

- Durf groot te denken, maar ga bij de planvorming niet uit van een 'grand design' voor het gehele kustgebied. Beter is een stapsgewijze modulaire aanpak te kiezen van kwaliteitsrijke en tot de verbeelding sprekende projecten, die het bestaande in hun waarde laten en uitgaan van reeds aanwezige kwaliteiten en identiteit.
- Grootschalige natuurontwikkeling is voor de kustontwikkeling een *conditio sine qua non*. Ontwikkel natuur in combinatie met recreatieve en bescheiden stedelijke functies. De voorbeelden van de aanleg van golfbanen laten zien dat de natuur meer profiteert van meervoudig ruimtegebruik.
- Zorg voor een goede ontsluiting van het gebied.

4.2 Uitvoering

De realisering van de geschetste kanskaarten is niet uit te voeren met één standaard aanpak. Iedere kanskaart heeft zo zijn eigen context, belanghebbenden en doelstellingen. Voor de realisering van de plannen ten aanzien van het Zuidelijk Havenhoofd in Scheveningen lijkt een publiek-private samenwerking (PPS) voor de hand te liggen. Voor de realisering van de plannen op het Noordelijk Havenhoofd ligt dat anders. Alles in beschouwing nemende kunnen per kanskaart de volgende PPS-ontwikkelingsscenario's worden gevolgd.

• *Hoek van Holland: een PPS concessiemodel*

Verbetering van de veiligheid, een zeewaartse uitbreiding, het creëren en onderhouden van natuurwaarden, de ontsluiting en het bouwen van woningen in een getijde

lagune, de bouw van een eco-vriendelijke woonomgeving alsook het waarborgen van draagvlak stellen zeer hoge eisen aan het bouwproces. Het bieden van de laagste prijs door een aannemer voor de uitvoering van de plannen is niet genoeg. Een aannemer dient in zijn offerte ook rekening te houden met bredere maatschappelijke aspecten. Dat vereist dat meerdere disciplines vanaf het ontwerpproces nauw en intensief met elkaar moeten samenwerken. Een traditioneel bouwproces leent zich daar niet voor.

Voor de realisatie van de kanskaart Hoek van Holland leent het concessiemodel zich goed. In dit model beperkt de gemeente zich bij het ontwikkelen van het plangebied tot het stellen van een aantal (wel) gedefinieerde randvoorwaarden en doelen vooraf. Binnen deze randvoorwaarden kan de gemeente de gehele ontwikkeling (ontwerp, bouw- én grondexploitatie en financiering) overlaten aan marktpartijen. Voor marktpartijen is het concessiemodel interessant vanwege de grote mate van zelfstandigheid bij de planvorming, de uitvoering en het beheersen van het risico. Die ruimte stelt marktpartijen in staat om met innovatieve en creatieve oplossingen te komen. Bij concessieprojecten gaat het om zeer langlopende contracten, hetgeen voor marktpartijen weer commercieel interessant is. De meerwaarde ligt voor projectontwikkelaars en bouwers met name in de gezamenlijke planvorming en in de risicodragende deelname van de grondexploitatie. Ook is de invloed gedurende de initiatieffase en de planvormingsfase groter voor wat betreft de benodigde investeringen én het ontwikkelen van een visie op de markt en op het stedenbouwkundig programma van eisen.

De gemeente geeft in het concessiemodel ruimte aan marktpartijen, maar houdt tegelijkertijd de regie. In de planontwikkelingsfase blijft de gemeente een rol vervullen, waarna op basis van een ontwikkelingsplan concessieach-

tige afspraken worden gemaakt. Voor de opdrachtgever is het grote voordeel dat de risico's worden verminderd (door de betrokkenheid bij de planvorming), verschillende opgaven integraal worden benaderd en aangepakt en niet het product maar de te leveren dienst of afgesproken prestatie centraal staat.

• *Ter Heijde: combinatie traditioneel en innovatief aanbesteden*

De ontwikkeling van grootschalige natuur in combinatie leent zich bij uitstek voor innovatief aanbesteden. In de huidige plannen ten aanzien van de kustveiligheid wordt in totaal 140 ha nieuw land opgespoten, waarvan 35 ha bestemd is voor natuur. In een traditioneel aanbestedingsproces krijgt de baggeraar met de laagste prijs de opdracht. Bij het innovatief aanbesteden wordt het onderhoud gekoppeld aan ontwerp en bouw. Het uitbesteden van het onderhoud voor lange tijd (15 jaar) biedt de overheid het voordeel dat de onderhoudskosten zijn gegarandeerd. Maar ook dat schaalvoordelen ontstaan door efficiënter gebruik en inzet van baggermachines. Het grootste voordeel is wel dat relatief goedkoop extra land kan worden opgespoten en daarmee natuur wordt gecreëerd.

De aanleg van een kassenmuseum kan plaatsvinden via traditioneel aanbesteden. Het meervoudig ruimtegebruik van een golfbaan (golfen, wandelen, fietsen en natuur) biedt weer de mogelijkheid voor innovatief aanbesteden. Met het onderhoud van de golfbaan wordt gelijktijdig de natuur meegenomen.

• *Noordelijk Havenhoofd en Boulevard Scheveningen: traditionele aanbesteding*

Bij de aanleg van dit deel van de Haven van Scheveningen heeft de overheid een zeer bepalende rol. De aanleg van

bijvoorbeeld een congrescentrum en/of museum zijn activiteiten die door de overheid genomen worden. Het is te verwachten dat de gemeente bij dit deel eerder elke activiteit afzonderlijk in de markt zal zetten. Zo zal het ontwerp van een congrescentrum, dat de potentie moet hebben van een architectonisch icoon, worden verkregen aan de hand van een internationale prijsvraag. Als het ontwerp het benodigde draagvlak heeft zal de gemeente bouwers uitnodigen om met prijsopgaven te komen voor de uitvoering van het ontwerp. De gemeente zorgt voor de financiering.

• **Zuidelijk Havenhoofd Scheveningen:
een PPS concessiemodel**

De ontwikkeling van het Zuidelijk Havenhoofd leent zich meer voor PPS via het concessiemodel. Dat houdt in dat de ontwikkeling van het gebied integraal wordt uitbesteed aan een consortium van marktpartijen. Deze dragen zorg voor de financiering van de bouw van het ontwikkelplan, waarna zij een prestatieafhankelijke vergoeding krijgen voor het beheer en onderhoud van het nieuwe gebied. De gemeente houdt haar invloed door de vooraf te stellen randvoorwaarden, plankaders en de vooraf aangegeven (financiële) targets. Slechts de uitvoerende taken worden naar de markt gedelegeerd.

4.3 Stappenplan

Alles in beschouwing genomen kan het volgende generieke stappenplan worden gevolgd om te komen van droom naar daad.

1. Durven dromen

Voor de ontwikkeling van een kwaliteitsrijke kust is verbetering van het bestaande aanbod niet genoeg.

Vernieuwing en uitbreiding van het voorzieningenniveau op terreinen als recreatie, toerisme, natuur en kleinschalige stedelijke functies is meer dan ooit nodig. Dat houdt in dat over de grenzen heen gekeken moet worden, de scope over wat zou kunnen moet worden verbreed. Albert Einstein zei al: *"Logica brengt je van A naar B, met verbeelding kom je overal."* Zonder fantasie geen nieuwe ideeën.

2. Delen van dromen

Goede ideeën kennen meerdere vaders. Nieuwe ideeën moeten wel rijpen en regelmatig gevoed worden. Het is dan ook taak om over de kanskaarten te discussiëren met zo veel mogelijk betrokken partijen door middel van publieke bijeenkomsten. Dat levert een selectie op van kansrijke projecten, die op draagvlak van de omgeving kunnen rekenen.

3. Van droom naar daad

Is eenmaal een keuze gemaakt van kansrijke projecten, dan geeft de overheid aan welke keuze ze maakt. Afhankelijk van de taakopvatting van de overheid bij een project en de context van een project wordt een besluit genomen over de aanbestedingsprocedure. In de praktijk komt die neer op:

- traditioneel aanbesteden, of
- innovatief aanbesteden, of
- concessiemodel

Kiest de overheid voor innovatief aanbesteden en/of het concessiemodel dan wordt vervolgens aan de private partijen gevraagd of deze een integraal dienstenpakket aan willen bieden. De overheid blijft verantwoordelijk voor de regie en eigenaar, maar delegeert vroegtijdig in grote of mindere mate de uitvoering.

"Bouwen met de natuur"

5. Een agenda voor de kustontwikkeling

De realisering van de kanskaarten kan niet zonder inbreng van het publiek alsmede de inbreng vanuit het politiek-bestuurlijk kader. In dat licht gezien verwachten wij van de bestuurslagen de volgende inbreng c.q. houding:

• *Rijksoverheid*

Wij verwachten dat de Rijksoverheid zich sterk maakt voor de benoeming van de Kustlocatie als een Nationaal project. Verder dat ze zich openstelt en meewerkt aan de hier benoemde vormen van publiek-private samenwerking: innovatief aanbesteden en het concessiemodel.

• *Provincie Zuid-Holland*

Wij verwachten van de Provincie Zuid-Holland dat zij de kustontwikkeling krachtig blijft uitdragen en de ideeën-ontwikkeling over de invulling ervan faciliteert. Voorts verwachten wij dat de Provincie de lokale overheden steunt in hun plannen ten aanzien van de kustontwikkeling. In de plannen ten aanzien van de ontsluiting van het gebied kan de Provincie aanjager zijn.

• *Gemeenten*

De bereidheid om groot te durven denken en open te staan voor nieuwe vormen van publiek-private samenwerking.

• *Waterschappen*

De waterschappen hebben een belangrijke rol in de waarborg van de veiligheid van het kustgebied. Zij zijn derhalve ook een spil in de plannen ten aanzien van de kustontwikkeling. Wij zien de Waterschappen graag deelnemen bij de uitwerking van de kanskaarten.

Nederland is altijd al bezig geweest op het grensvlak van water en land. Door de eeuwen heen is ons land telkenmale door het water uitgedaagd. Zo'n 2,5 duizend jaar geleden is begonnen met de aanleg van terpen, als vluchtoorden in tijden van gevaar. Daarna zijn er dijken aangelegd, wat nog steeds gedaan wordt. Met behulp van onze markante windmolens en later met behulp van drooggemalen zijn binnenmeren drooggelegd. Het is nog steeds een heel aparte gewaarwording te ervaren dat een groot deel van ons land onder de zeespiegel ligt. Vervolgens zijn de Afsluitdijk, de Zuiderzeewerken en de Deltawerken er gekomen. Nederland is wereldvermaard om zijn strijd tegen het water. Onze waterkeringen worden tot de wereldwonderen gerekend. Het zijn iconen van de strijd tegen de natuur. Ze hebben niet alleen Nederland weten te beschermen tegen het wassende water, maar hebben ook een bijdrage geleverd aan de identiteit van ons land.

De uitdaging van de 21^e eeuw is een antwoord te formuleren op de snelle klimaatverandering op een wijze die niet alleen de veiligheid garandeert, maar ook de economie en het milieu verbetert. Daarvoor is het nodig dat de scope in het denken over de invulling van de Delflandse kust wordt verbreed. Deze notitie wil hiertoe een aanzet geven. Kijk bij de ontwikkeling van de Delflandse kust niet alleen naar wat *moet*, maar ook naar wat *kan*. En als je iets doet, doe het dan goed.

Geraadpleegde bronnen

Adviescommissie voor de Zuid-Hollandse Kust. *Kustboekje. Groeien naar kwaliteit*. Den Haag, maart 2006.

Bureau Nieuwe Gracht. *Lijnen in het zand. Integraal Ontwikkelings Perspectief voor de Zuid-Hollandse Kust*. Utrecht, 27 september 2005.

CBS, *De Nederlandse samenleving 2004, sociale trends*. Voorburg: CBS, 2004.

Europese Commissie. *Een kwalitatief hoogwaardig milieu. De bijdrage van de EU*. Oktober 2005.

Gemeente Den Haag. *Mensen maken de stad. Maatschappelijke visie op Den Haag 2020*. Oktober 2005.

Gemeente Leuven. *Strategisch beleidsplan Toerisme voor de stad Leuven 2003 – 2007*.

Ministerie van Economische Zaken. *Vernieuwde Toeristische Agenda*. 2003.

Provincie Noord- en Zuid Holland. *Visie Hollandse kust 2050*. 2002.

Provincie Zuid Holland. *Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie 2020*. Oktober 2004.

Provincie Zuid Holland. *Streekplan Zuid-Holland West*. Februari 2003.

RIZA. Trends in Water. *RIZA werkdocument*, Lelystad, mei 2000.

RPB, *Cultuurland. Agrarisch landschap in verandering*. Den Haag, juni 2005.

RPB/CBS. *Regionale bevolkings en allochtonenprognose 2005-2025*. Den Haag 2006.

Stadsregio Rotterdam. *Ontwerp Structuurplan Rotterdamse Regio RR 2020*. www.rr2020.nl

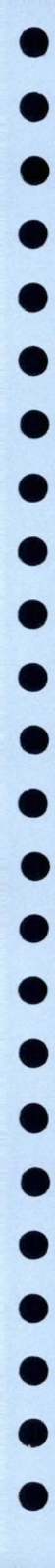
Stichting Maatschappij en Onderneming. *Kustuitbreiding. Zeewaartse oplossingen via Bouwen met de Natuur*. Osmose, maart 2005.

TRN. *Beleef Holland*. 2003.

R.E. Waterman. *Naar een integraal kustbeleid via bouwen met de natuur*. Waltman, 1990.

Westtoer en Toerisme Vlaanderen. *Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie aan de Kust*. 2002.

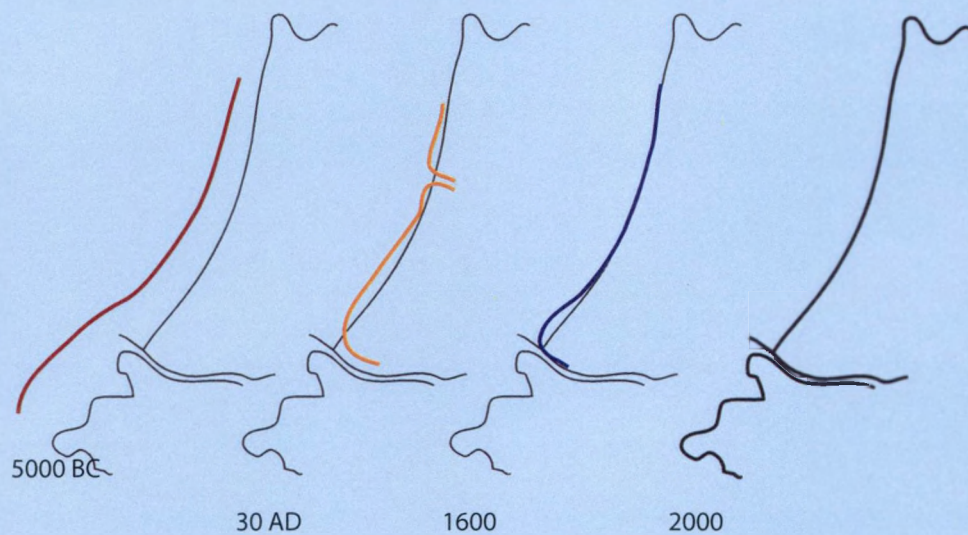
Zuidvleugel. *Perspectief en prioriteiten 2020*. December 2005 (2015 – 2030).

Bijlage

Bijlage: EEN DYNAMISCHE KUSTLIJN - HISTORIE

Beveiliging kustlijn 5000 BC - 2000

Beveiliging kustlijn 800 - 2007

Unieke mogelijkheid tot herstel, bij benadering, van de historische kustlijn van 1611.

Bijlage: EEN DYNAMISCHE KUSTLIJN - VEILIGHEID

Typologie kustlijn

Waddenkust van Texel tot aan Rottemeroog.

Gesegmenteerde gesloten kust van Den Helder tot en met Hoek van Holland.

Estuarinekust in overgangsfase van Hoek van Holland tot aan België.

Estuarinekust Zeeland

Estuarinekust in overgangsfase partieel beschermd door de Deltawerken (er zijn nog zwakke plekken die beschermd moeten worden).

Bijlage: EEN DYNAMISCHE KUSTLIJN - VEILIGHEID

Waddenkust van Texel tot aan Rottemeroog

Van Den Helder tot Hoek van Holland versterking noodzakelijk

Zwakke plekken in de kust:

- Delflandse kust
- Scheveningen
- Noordwijk
- Katwijk

Bijlage: EEN DYNAMISCHE KUSTLIJN - VEILIGHEID

Huidige situatie van Den Helder tot Hoek van Holland

Wigvormige duinsegmenten langs de kust

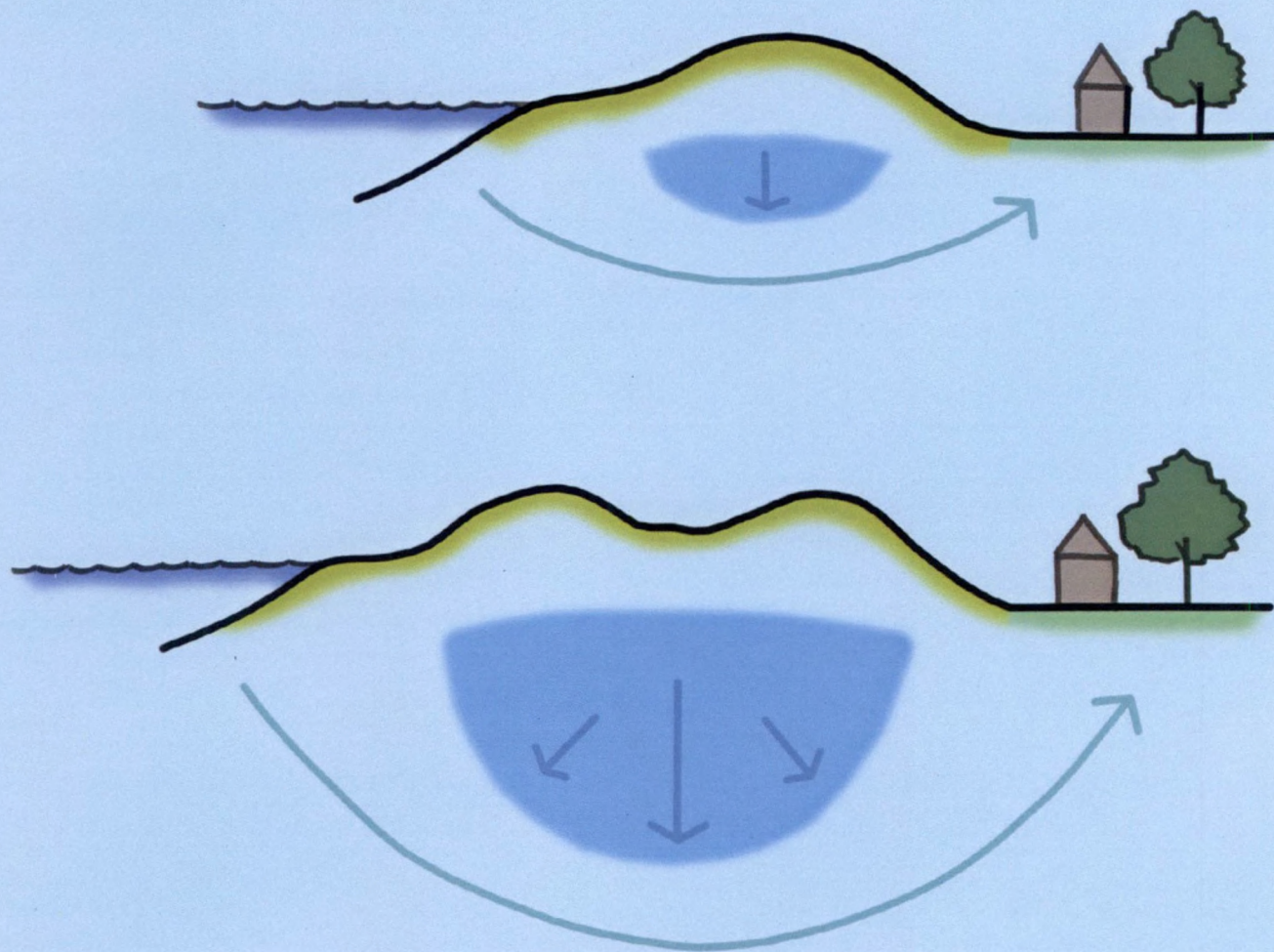

Door de wigvorm ontstaan zwakke punten in de verdediging

Bijlage: EEN DYNAMISCHE KUSTLIJN - LANDAANWINNING

Bouwen met de natuur; vergroting zoetwaterlens als hulpmiddel tegen zoutwaterkwel in het achterland

Bijlage: EEN DYNAMISCHE KUSTLIJN - LANDAANWINNING

Ruimte voor natuur

Ruimte voor recreatie en toerisme

Ruimte voor waterwinning

